

– antonimák felsorolását (például: berücksichtigen ANT übersehen) (137) választja. Részletesebb körülírással találkozzunk kultúrafüggő szavak, illetve reáliák esetén, mint például: Polterabend, der „Abend vor der Hochzeit an dem nach altem Brauch vor der Tür des Brautpaares Geschirr u.Ä. zerschlagen wird und die Scherben dem Brautpaar Glück bringen sollen”. A jelentésmegadás számos lemma esetén azonban kiegészül azal, hogy a szerzők a címszót mezőben is elhelyezik. A szótár végén 85 mezőt (idő, mozgás, események, vallás stb.) sorolnak fel. Így az alfabetikus szótár onomaziológiai szógyűjteménnyel egészül ki. Ide az alfabetikusan elrendezett szócikkek közül úgy jut el a felhasználó, ha követi a FELD (mező) rövidítés mögött római és arab számokkal javasolt utat. Ha például a Tag (nap) főnév jelentés-körülírása után a FELD VII.7.1. jelölésű helyet a tanuló kikeresi a szótár utolsó harmadában, akkor a Frühe, Nachmittag, Morgengrauen, Morgen, Mittag, Nachmittag, Abend, Nacht, Mitternacht, Tag főnevekből álló szómező segítségével a címszó jelentését tovább pontosíthatja mentális lexikonában. A mezők olyan, a szavak közötti tartalmi és szemantikai rokonságra mutatnak rá, amelyet a tanuló jól hasznosíthat a címszó jelentésének megértésén túl az aktuális témához kapcsolódó szöveggyűjtésében is. A fenti Tag példa esetén ez azt jelenti, hogy a felhasználó a VII., időfogalmakat magába foglaló mezőben számos (egy oldalnyi) további kapcsolódó főnevet, igét, melléknévet talál.

A mikrostruktúra harmadik szakaszában a címszó használatát többnyire példa vagy kollokáció szemlélteti. Ez a szótár a szókapcsolatokat két csoportra osztja: idiomatikus és szabad szókapcsolatokra. Így a kollokációk a példákban belül, szabad szókapcsolatokkal együtt jelennek meg. A tanulói szótár kategóriájában ez visszalépés, hiszen a Langenscheidt DaF szótára szögletes zárójelbe helyezi a kollokációkat, s ezzel lehetővé teszi gyors elérésüket. Azal, hogy ez a szótár a kollokációkat nem jelöli külön, az általános egynyelvű szótá-

rak lexikográfiai hagyományát követi, figyelmen kívül hagyva a frazeológiai kutatások legújabb eredményeit. Bár ez a szótár tipológiai eszközökkel nem különíti el a kollokációkat, a példák között azonban igen sokat felsorol belőlük, sőt – receptív és produktív igényeket egyaránt kielégítve – gyakran kétszeresen, a bázis és a kollokátor szócikkében is szerepelteti őket. Így például „jmdm den Krieg erklären” kollokáció megtalálható a Krieg, der (589) és az erklären (294) címszóban is.

A szócikket csillaggal jelzett idioma vagy virággal megjelölt szócsalád zárja. A szócsaládok között részben néhány, a címszóval azonos etimológiai töből eredő szó található, amelyek lemmaként is szerepelnek. Ez a felsorolás további segítséget nyújt a felhasználónak a szavak közötti formai kapcsolat felfedezésére. Vannak olyan szócikkek is, amelyek a MERKE rövidítéssel zárulnak. Ezek általában hasznos tanácsokkal látják el a nyelvtanulókat.

A De Gruyter szótárát – a szokásos szótározási feladatokon túl – haszonnal forgathatjuk akkor is, ha az adott lexikai egység szókincsbeli szerepére vagyunk kíváncsiak, ezt szómezőben és szócsaládban is kikereshetjük. A szótár másik dicséretes újítása, hogy a vonzatok szemantikai feltevéleit is bemutatja. Ezek pedig nyelvenként meglehetősen eltérők, s ezért gyakori hibaforrások. Kiküszöbölésükben segítséget nyújt a De Gruyter új DaF szótára.

Kempcke, Günter (2000, Hg.): *Wörterbuch Deutsch als Fremdsprache*. De Gruyter, Berlin. 1329 p.

Reder Anna

Az osztrák értelmező szótár (ÖWB)

Az „Österreichisches Wörterbuch” (ÖWB) elterjedtsége és használata, illetve validitása egy közel 8 milliós országra, Ausztriára korlátozódik – a szótárnak a kilenc osztrák tartomány általános és középiskolai intézményében hozzávetőlegesen olyan szerepe van, mint a magyar iskolákban a „Helyesírási szabályzat”-nak, tehát

regionális viszonylatban (vagyis Ausztriára vonatkoztatva) standard műnek mondható. Mégis: annak ellenére, hogy az ÖWB korántsem tájnyelvi szótár, a többi német nyelvű országban (Bajorország kivételével) a német mint idegen nyelv oktatásában egyáltalán nem jellemző a használata.

Sok más nyelvhez hasonlóan a német nyelv esetében is elmondható, hogy a németet anyanyelvként beszélők nem egy országban, egy politikai egységben koncentrálnak – Németországon, Ausztrián, a német nyelvű Svájcban és Liechtensteinen kívül (a német mind a négy országban államnyelv) hivatalos státusza van a németnek Luxemburgban, Belgiumban és Olaszország Dél-Tirol tartományában. A „német” szó említése a mai napig mégis nagyon sokak számára csupán Németországgal kapcsolatos asszociációkat idéz elő. Az 1980-as évek közepe óta, Michael Clyne kutatásai hatására azonban egyre nagyobb hangsúlyt kap a germanisztikai kutatásokban az a felfogás, miszerint a német is az úgynevezett „pluricentrikus” (azaz több nemzeti központtal rendelkező) nyelvek közé tartozik. Ez az állítás egyrészt megszünteti a Németországban beszélt német kizárólagos érvényét, másrészt magába foglalja a német nyelv legalább három fő variánsának (a németországi német, az osztrák német és a svájci német) létezését és ezek egyenjogúságának elismerését. A pluricentrikus felfogás térhódítását jelzi például az a tény is, hogy Ausztria felvételekor az Európai Unió a megfelelő németországi kifejezésekkel egyenrangúnak minősített 23 ausztriacizmust, vagyis az osztrák

rások a hivatalos EU-szövegekben már nem kötelezhetőek a saját nyelvükben egyáltalán nem honos németországi kifejezések használatára. Így az ausztriai német (bár nem önálló nyelv) nem is degradálható a német egy dialektusának. Egy pluricentrikus nyelv egyes nemzeti variánsai azonban korántsem homogén rendszerek, ez a sokszínűség pedig alapvetően megnehezíti a szótári hűzést, hiszen olykor igen nehéz határt húzni az egyes nyelvi rétegek, így például a köznyelv és a regionális köznyelv között. Nehéz a szótárszerkesztők dolga, amikor el kell dönteniük, mely szó kerüljön/kerülhet be az osztrák német szótárba anélkül, hogy a szótár egy tájnyelvi szótár jellegét öltené, avagy éppen ellenkezőleg: szigorúan az irodalmi nyelv leírását tartalmazná a beszélt köznyelv figyelembevétele nélkül.

Az ‚Österreichisches Wörterbuch’ 1951-ben lépett az osztrák iskolák számára 1938-ig kötelezőként előírt elődje, a ‚Regeln für die

Az ÖWB Ausztriában az anyanyelvi oktatás igen fontos elemét képezi. A német mint idegen nyelv oktatásában sajnos még nem érződik nyoma olyasfajta koncepcióváltásnak, amely szakítana az eddigi nyelvoktatási gyakorlattal, és nemcsak a Németországban beszélt németet, hanem az ausztriai németet is bevonná a németül tanulni vágyók nyelvkönyveibe. Ezt csupán Ausztria földrajzi közelsége is indokolná, hisz sok magyar diák külföldi útja során (illetve a nyugati megyéink településein) először az osztrák némettel találkozik – ez a szembesülés a nyelvkönyvekből megismert némettől alapjaiban eltérő nyelvvél sajnos gyakran válik csalódás forrásává.

deutsche Rechtschreibung nebst Wörterverzeichnis’ (vagyis ‚A német helyesírás szabályai szójegyzékkel’) helyére. Az új cím (ÖWB) kibővített koncepciót, új igényeket jelzett: az ÖWB már nemcsak egy helyesírási szabályzat szójegyzékkel kibővített tára akart lenni, hanem az Ausztriában beszélt német jellegzetességeinek szótára. 1951-ben az akkori politikai szituáció indokolta a szótár azon törekvését, hogy a nem osztrák német szavakat, amelyek használata Ausztriában egyáltalán nem jellemző, csillaggal megjelölve különítsék el a „hazai” szókincstől, ezáltal is erősítve az osztrák szókincs létjogosultságának fon-

tosságát. Az ÖWB közepes méretű, mintegy 35–40 000 lemmát felölelő iskolai szótár lett, melynek célja, hogy kb. az ötödik évfolyamtól (10–11 éves kortól) eligazítást adjon az iskolai oktatásban a német helyesírás szabályairól, illetve hogy a diákok szókincsének kiépítése és a specifikusan osztrák szókincs (maximum 10 000 lemma) rögzítése mellett „a jó, helyes német nyelvet” közvetítse.

Az ÖWB tehát egynyelvű, monokronikus, normatív igényű (tehát preszkriptív) helyesírási és értelmező szótár, elsősorban iskolai használatra. A szótár az Ausztriában beszélt német nyelv általános szókincsének felsorakoztatása mellett felvett szójegyzékébe más témakörökből, szakterületekből származó szavakat is (gazdaság, jog, orvostudomány, technika, fizika, számítástechnika, földrajzi nevek, idegen szavak stb.). A szótár szerkesztői különös figyelmet szenteltek az Ausztria történelmét, jelenét és múltját, kulturális és politikai életét érintő szavak felvételének. A szójegyzék felépítése alfabetikus sorrendet követ; az egyes lemmák megszerkesztésekor a szótárírók a szemaziológia elvét követve jártak el, tehát mindig egy-egy szóhoz rendelték hozzá a különböző jelentéseket. Az ÖWB bevezető része ortográfiai, grammatikai és más egyéb információkkal gazdagítja a szótárat.

Makrostruktúráján az ausztriai német szótár vizsgálatakor elsődlegesen a szótár tartalmi felépítése értendő, hiszen az ÖWB esetében nem olyan átlagos szótárról van szó, amely esetlegesen bevezető szerzői előszót leszámítva csak a szavak listáját tartalmazná. A legutolsó, 38. kiadás szójegyzéke már 550 oldalt számol, s a szótár teljes terjedelme kerek 800 oldalra nőtt.

Az első 162 oldal különböző, a szótárhasználó számára hasznos információkat sorakoztat fel:

- a szavak használatával kapcsolatban különböző példákon bemutatva 3 nyelvi réteget különít el egymástól (irodalmi nyelv, köznyelv, dialektus); utal arra a tényre, hogy egyes szavak csak regionálisan használatosak (például: „T” = csak Tirolban használatos; „ostöst.” = csak Kelet-Ausztri-

ában); valamint eligazítást ad az egyes stilisztikai rétegek elkülönítésének szótárbeli jelöléséről (például: bizalmas, gúnyos, tájnyelvhez közeli, rosszálló, argó);

- átfogó nyelvtani ismereteket közvetít, amelyben felsorolja a német helyesírás alapelveit, a fonémák és grafémák egymáshoz rendelésének eseteit, a kis- és nagybetűs írás, az egybeírás és különírás szabályait, a központozás és az elválasztás szabályait;

- a helyesírási útmutatót követő függelék (kb. 60 oldalban) a legkülönbözőbb területekről ad felvilágosítást, amely különösen a szótárat használó diákok számára jelent hasznos információtárat; néhány példa (a teljesség igénye nélkül): nyelvtani és nyelvészeti kifejezések és magyarázatuk, igék (igeragozási táblázatok), külföldi nevek kiejtésének módja; külföldi ábécék, a nemzetközi fonetikai jelek (API-rendszer), a levelezés formális követelményei (címezés stb.), a dolgozatjavításkor használatos jelölések (tanárok számára, illetve diákoknak értelmezésre), az osztrák akadémiai címek felsorolása, pénznemek, mértékegységek, kémiai elemek, rendszám-táblák (a nemzetközi és az osztrák jelölések jelentése);

- a függelék a szótár használatára vonatkozó tájékoztatót követi, majd a szójegyzék következik;

- a szójegyzéket az új német helyesírás 1998 szeptembere óta érvényben lévő hivatalos szabályzata követi (annak ellenére, hogy a szótár még az új ortográfiai szabályok hatályba lépése előtt jelent meg, az egyes lemmák már az új helyesírás szerint kerültek be a szótárba, ezzel is elősegítve a 2005-ig tartó átmeneti időszakban történő átállást – 2005-ig mind a régi, mind az új helyesírás érvényben van, az osztrák iskolákban azonban már több, mint öt éve az új helyesírás szerint folyik az oktatás);

- a szótár záró részében az osztrák helyesírás történetének rövid áttekintése olvasható.

A szótárszerkesztők felhasználó-orientált gondolkodásmódját igazolja, hogy a keményfedeles kötés belső oldalán elől a jelmagyarázat, hátul pedig a szótárban

használt különböző rövidítések magyarázata található – elkerülve a legtöbb szótár esetében sok időt elnyelő keresgélést így rögtön választ kapunk, ha az egyes lemmáknál használt jelöléseket nem tudnánk megfejteni.

Az ÖWB mikrostruktúrájában minden egyes lemma-bejegyzést nyelvtani információ követ, például: „ober (Präp. mit Dat.)” – vagyis dativusszal álló prepozíció. A főneveknél a nyelvtani nem, a birtokos és a többes szám áll közvetlenül a lemma mögött: „Fahrer der, -s/-”. Több lehetséges névelő használata esetén a szótár mind-egyik variációt felsorakoztatja: „Polster der, -s/ Pölster, das Pl.; „Joghurt das, -s/-s, die J. -/s, der J. -s/-s”. A névelőmegjelölés és a többi nyelvtani információ között (főként idegen szavak esetében) utalások találhatóak a kiejtésre és a hangsúlyozásra is. Időnként csak a kiejtés problémásnak ítélt részét tünteti fel a szótár: Cafe das [k-]; Tarhonya die [-nja]. A lemma – tekintve, hogy elsősorban helyesírási szótárról van szó – a szótagolás módját is feltünteti minden egyes szó esetében, például: Fo|to|gra|fie|ren. Homofón szavak esetében egy lemma alá kerül mind a két szó: „kosten, eine Speise k. (=megízlel) || das kostet 50 S (=kerül valamibe)”. Az egyes lemmák felépítésekor a szótár írói a szócsaládosítás elve alapján jártak el, tehát az egymással rokon szavak egy lemma alatt találhatóak, például a Schnee (=hó) címszó alatt keresendők a következő szavak: Schneeball (hógolyó), Schneeballsystem (lavinarendszer), Schneeberg (hegy Alsó-Ausztriában), Schneeflocke (hópehely), Schneegestöber (hóvihar), Schneeglöckchen (hóvirág), schneeig (havas), Schneeregen (havas eső), Schneeerute (habverő), Schneewittchen (Hófehérke). Mivel az ÖWB csak másodlagosan tölti be az értelmező szótár szerepét, nem minden lemmánál található magyarázat vagy szinonima – a szótár gyakran kontextusba helyezés által magyarázza a szavakat vagy megadja a leggyakoribb szókapcsolatokat. Az Ausztriában egyáltalán nem használatos vagy csak az utóbbi időben használatba került szavak csillag jelöléssel különülnek el

a többi szótól (– így Sahne*, vagy Aubergine*, Ausztriában: „Obers”, illetve „Melanzani”). A tipikusan osztrák szavak, amelyek a Duden- vagy más Németországban szerkesztett szótárban az „österreichisch” (=osztrák) megjelölést kapják, az ÖWB-ben értelemszerűen nem kapnak semmilyen speciális jelzést. Az apró D betűvel jelzett szavak Németországban (Abitur = érettségi), míg a CH-val jeltek Svájcban (Matur) használatosak. A kiejtés és hangsúlyozás jelölése szintén magában foglalja az osztrák sajátosságok előtérbe helyezését: a „Garage” szó helyes kiejtése Ausztriában szóvégi zöngétlen <s>, míg Németországban zöngés <zs> és szóvégi „Schwa”-hang; de különbségek vannak a hangsúlyozásban is (osztrák „Mathe-matik” vs németországi „Mathema-tik”). Az ÖWB egyes szócikkei mögött kerek zárójelben olvasható az adott szó földrajzi (például „kelet-osztrák”), illetve stilisztikai (köznyelv, argó stb.) besorolása, esetenként az adott szó érzelmi töltete (tréfás, le-kicsinylő, eufemisztikus stb.). Ortográfiai dublettek esetében a szótár mindkét változatot felveszi szójegyzékébe, de csak az egyik lemmánál (az elsődlegesnek kiválasztott variánsnál) magyarázza a szót, például: Golatsche – Kolatsche (az osztrák kiejtés egyik jellemzője, hogy nem tesz különbséget a zöngés és zöngétlen zárhangok között). Kis bekarikázott N betűvel jelöltek azok a szavak, amelyek az 1998-ban bevezetett ortográfiai rendelkezések során a régi helyesíráshoz képest megváltoztak, ezzel is elősegítve a helyesírási reform átültetését a gyakorlatba.

Az „Österreichisches Wörterbuch” elsődleges érdeme a német egyik nemzeti variánsának kodifikálása, illetve legalábbis ennek kísérlete, hiszen az ÖWB a mai napig nyelvészek és lexikográfusok vitáinak középpontjában áll – oka ennek az ausztriai német egységének hiánya, az ausztriai német státuszával kapcsolatos felfogások különbözősége és egy sor más tényező, melyeknek felsorakoztatása egy külön tanulmány témáját alkothatná. A legnagyobb különbség az ÖWB és a Németországban kiadott hasonló igényű (tehát preszkriptív

és értelmező) szótárak között, hogy míg utóbbiak csak a szigorúan vett német irodalmi nyelvet írják le, addig az ÖWB a német nyelvterület egy országra behatárolható régiójának nyelvét rögzíti.

Az ÖWB Ausztriában az anyanyelvi oktatás igen fontos elemét képezi. A német mint idegen nyelv oktatásában sajnos még nem érződik nyoma olyasfajta koncepcióváltásnak, amely szakítana az eddigi nyelvoktatási gyakorlattal, és nemcsak a Németországban beszélt németet, hanem az ausztriai németet is bevonná a németül tanulni vágyók nyelvkönyveibe. Ezt csupán Ausztria földrajzi közelsége is indokolná, hisz sok magyar diák külföldi útja során (illetve a nyugati megyéink településeiben) először az osztrák némettel találkozik – ez a szembesülés a nyelvkönyvekből megismert némettől alapjaiban eltérő nyelvvél sajnos gyakran válik csalódás forrásává. Az alkalmazott nyelvészetre hárul az a feladat, hogy a német nyelvkönyveket a mostani nyelvpolitikai felfogásnak és a beszélt német valóságának megfelelően kibővítsé azáltal, hogy a bemutatáson kívül meg is barátkoztatja a diákokat a német nyelv sokszínűségével.

Österreichisches Wörterbuch. 38. (1997) Auflage. Mit den neuen amtlichen Regeln. Hrsg. im Auftrag des Bundesministeriums für Unterricht und kulturelle Angelegenheiten. ÖBV Pädagogischer Verlag, Wien.

Rákosi Viktória

Olasz köznyelvi értelmező nagyszótár

Az olasz könyvpiac rendkívül gazdag szótárkínálata szinte zavarba hozza a vásárlókat. Számptalan kiadó különböző szótárállalkozásokkal száll versenybe az olvasók kegyeiért, akik gyakran tanácstalanul válogatnak a polcokon sorakozó új és legújabb kiadványok között.

Az évente frissített, jól ismert szótárak mellett időnként valódi újdonságok is felbukkannak, amelyek közül kiemelkedik a *Tullio De Mauro* szerkesztésében és az

UTET gondozásában 1999-ben megjelentetett „Grande Dizionario Italiano dell’Uso” (Gradit). A hat kötetes szótár, amelyet CD-ROM egészít ki, óriási vállalkozás, amely már csupán tartalmi gazdagsága miatt is figyelmet érdemelne, de a kiadvány terjedelménél is feltűnőbb és fontosabb a szerkesztőnek az a törekvése, hogy az elkészült munka szerkezetét, a szerkesztéssel kapcsolatos elveket és problémákat, kétségeit, kérdéseit és az azokra adott válaszokat egy kísérő tanulmány formájában az olvasó elé tárja.

A szótár élén álló bevezető a lexikográfus De Mauro tapasztalatainak összefoglalása, míg a záró tanulmány az olasz szókincs rétegződését írja le történeti nyelvészeti, szociolingvisztikai és leíró szempontokat egyaránt figyelembe véve. Tullio De Mauro tanulmányai – melyek minden bizonnyal helyet kapnak majd a lexikográfiai, illetve olasz nyelvészeti kurzusok tematikájában – kettős szerepet töltenek be. Egyrészt kiindulópontul szolgálnak azokhoz a szakmai vitákhoz, amelyek a szótárkészítés alapelveit és problémáit vizsgálják, másrészt élvezetes olvasmányt kínálnak olyan – akár laikus – olvasóknak is, akik szeretnék alaposabban megismerni az olasz nyelv szókincsének összetételét.

Az 57 oldalas bevezető első része terminológiai kérdésekre igyekszik választ találni. A szókincs és a szótár definiálása után De Mauro azokat a nyelvi változásokat foglalja össze, amelyek a Gradit alapanyagának kiválasztásában is szerepet játszottak.

Az olasz mint nemzeti nyelv másfél évszázados egységesülési folyamat eredménye, s az olasz köznyelv elterjedése sok más tényező mellett a nemzeti nyelvet közvetítő iskolai oktatásnak köszönhető. Ugyanakkor De Mauro rámutat arra, hogy az egyre magasabb iskolai végzettséggel rendelkező tömegek keveset olvasnak; az olaszoknak csupán tíz százaléka vásárol napilapot, vagyis a néhány évtizeddel korábban még nagyrészt dialektust beszélő nagyszülők és szülők gyermekei számára az olasz nemzeti nyelv nem lehet más, mint egy ingadozó nyelvhasználatlaltal és bizonytalanságokkal terhelt örökség. A szótár szerzőinek legfőbb célja